

ПСИХОЛОШКО-ПРОПАГАНДНА АГРЕСИЈА — НОВИ ОБЛИК АГРЕСИЈЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

У послератном периоду међународни односи доживљавају буран развој како у погледу настајања нових поља, метода и институционалних оквира међусобне билатералне или мултилатералне сарадње и споразумевања држава и других субјеката ових односа тако и у погледу креирања и практичне примене метода, поступака, техника и средстава за „решавање“ сукоба и конфликтних ситуација употребом силе, односно принуде у ужем и ширем значењу те речи. Реч је, чини се у првом реду, о све ширем и ефикаснијем коришћењу и примени такозване стратегије посредног наступања, односно прилажења, чији је један од конститутивних елемената свакако и психолошко-пропагандна делатност. Ову делатност је могуће само у теоријске сврхе посматрати изоловано од осталих елемената такозваног специјалног рата, као отелотворење стратегије посредног наступања. (*) Наиме, како се оправдано наводи, психолошка пропагандна дејства, која се иначе сматрају и самосталном делатношћу у оквиру специјалног рата, истовремено представљају и саставни део осталих његових основних облика, односно неконвенционалних и противгерилских дејстава. (**)

Коришћење психолошко-пропагандних дејстава у контексту стратегије посредног наступања омогућено је истовременим стицањем двају основних фактора у савременој међународној заједници: савремене научне, техничке и технолошке револуције и промене савремених услова за вођење рата у овој заједници. Први фактор је пружио материјална средства и теоријску основу за усавршавање, односно увећавање ефикасности међународне пропагандне делатности, а други чини детерминирајуће друштвене услове за практичну употребу овако усавршене пропагандне делатности, односно психолошко-пропагандних дејстава. Да би се извели закључци о томе да ли је психолошко-пропагандна агресија — теоријски и практично посматрано — реална савремена појава, као и да ли се поједини облици и случајеви употребе пропаганде у савременој послератној међународној заједници могу оквалификовати као психолошко-пропагандна агресија, чини се неопходним ближе размотрити оба ова фактора.

1. Савремена научна, техничка и технолошка револуција

У домену развоја како природних и друштвених наука тако и технолошких и техничких достигнућа која су релевантна за усавршавање пропагандне делатности у међународним односима, најзначајније текови-

(*) Под специјалним ратом у југословенској теорији подразумева се „организована, кординирана и непрекидна активност субверзивног карактера на идеолошком, пропагандно-психолошком, дипломатско-политичком, обавештајном, економском и војном плану уперена против других суверених народа и држава“. (М. Дробац — Д. Миљанић и група аутора: „Основи општенародне одбране СФРЈ I“, „Народна армија“, Београд, 1975., стр. 145.

(**) Према истом делу, стр. 162.

не представљају усавршавање постојећих и проналажење и широка примена нових масовних информативних медија, као и напредак који је учињен на пољима појединих друштвених наука, као што су психологија, социјална психологија, социологија и друге. У XX веку знатно је усавршена штампарска и фотографска техника и технологија; а појавили су се и нови *информативни медији*, као што су — хронолошким редом — радио, филм и телевизија. Ова информативна средства су, захваљујући одговарајућим карактеристикама које имају, као и масовној употреби, пропагандистима пружила дотад неслућене могућности, а психолошко-пропагандној делатности огромну потенцијалну и ефективну снагу, односно ефикасност. Следећи кораци на овом пољу били су смањење димензије и тежине како радио и телевизијских пријемника и отпремника тако и фото и кино опреме, а затим лансирање и телекомуникационих сателита у орбите око Земље. Усавршавањем средстава за бележење звука (магнетофон и грамофон, који такође увећавају могућности манипулације звуком који се бележи) и слике (слика у бојама, синемаскоп и и ТОДАО системи итд.) повећан је квалитет звука и слике који се преносе и чувају. Чини се да је само појава такозваних транзисторских радио пријемника изазвала праву револуцију на пољу информисања, па и дезинформисања светске јавности коришћењем пропагандних техника. (*) При томе, чини се да телевизија и филм — сваки на свој начин — имају бројне предности у пропагандном погледу у односу на радио. Реч је, у основи, о томе да телевизија и филм публици пружају не само тон, него и слику, што ствара код људи већи осећај непосредности, а тиме и већу уверљивост у односу на радио. У најновије време указала се и могућност да се на филму, уз тон и слику, користе и тактилни ефекти, као што је то случај, на пример, у филму „Земљотрес“.

На тај начин, радио, филм, телевизија, фотографија као и новине и остали продукти издавачке делатности — уз стални квантитативни пораст информативних садржаја на које савремени човек свакодневно наилази и које прима — постали су нераздвојиви и неопходни део животних потреба савременог човека. Међутим, „жеб“ човека за сазнањима, за стицањем што објективније и садржајније слике света који га окружује, понекад га баца у мрежу коју је исплео вешт пропагандист, који, затим, по правилу, не пропушта прилику која му се указала, него, напротив, свим снагама тежи да је до максимума искористи за постицање својих циљева. Увећавање „жеби“ за сазнањима и информацијама савременог човека условљено је сталним техничким и садржинским усавршавањем постојећих и рабањем нових информативних медија, а та (неутољива) „жеб“ се (бар привремено) задовољава управо њиховим све садржајнијим и обимнијим деловањем. Пропагандисти су на време схватили могућности које добијају укључивањем пропаганде у овај зачарани круг, па су — истовремено стално усавршавајући постојеће и употребљавајући нове пропагандне технике — пропагандне поруке почели све чешће креирати у облицима радио и телевизијских вести и емисија уопште,

(*) У том смислу види В. Димитријевић и Р. Стојановић: „Основи теорије међународних односа“, Службени лист СФРЈ, Београд, 1977., стр. 269.

краткометражних и дугометражних филмова и журнала, гласила па и научних дела, романа, приповетки итд.

Заправо, савремена међународна пропаганда представља резултат комплексног уклапања тековина како природних наука (материјализованих у виду поменутих медија) тако и друштвених. Тековине развоја *друштвених наука* користе се у психолошко-пропагандном деловању у првом реду у сврху усавршавања постојећих и оформљених нових пропагандних техника и на начин деловања на човека као пропагандног објекта и социјалну групу коју чине људи. Захваљујући бурном развоју психологије, социјалне психологије и психијатрије током XIX и XX века дошло се до закључка да се може далеко ефикасније пропагандно деловати на подсвесне и ирационалне елементе људске личности, него на свест и разум. (*) Зато се, на пример, оправдано истиче да „у процесу формирања емоција, модерна психијатрија игра двосмислену улогу. С једне стране, њен највећи представник Фројд продро је кроз фикцију о ирационалном, сврсисходном карактеру људског духа и прокрчио пут који води у провалију људских страсти. С друге стране, обогаћена тим истим Фројдовим сазнањима, модерна психијатрија учинила је себе оруђем општих тежњи у манипулисању са личношћу.“ (**) Но, није реч само о (зло)употребљавању патолошких психичких стања и процеса у човековој личности, него и о искоришћавању његових нормалних, мање или више изражених, особина и склоности: човекове потребе за емоционалним растерећем од емоционалних притисака којима је оптерећен, склоности ка психолошким рационализацијама, компензацијама и трансферу емоција, човекових мотива, предрасуда, ставова и система вредности, степена тренутне сугестивности, као и социјалне климе у групи у којој човек живи и ради, тзв. психологије масе итд. (***) Ове карактеристике човекове личности и психолошки механизми који су у њу уграђени срачунато се користе у савременом међународном пропагандном деловању путем одговарајућих метода, односно техника: апела, и то како оних који се односе на позитивне тако и оних који се односе на негативне човекове вредности, односно мотиве (апели на корист и на штету); гласина, које представљају „тобоже истините информације које се усмерено шире, а чију истинитост није могуће непосредно проверити“ (*); технике „свршеног чина“, чија — како се чини — повећана ефикасност у односу на вербалну пропаганду проистиче из психолошке законитости да „кад је нешто учињено, или кад се догађај већ збио, то мијења ставове и оних који су раније били против тог дјела или акције, односно врло се брзо, утјуби у главу“ ранијих противника (**); „испирање мозга“, којим се постиже да „индивидуум комплетно напусти све своје дотадашње ставове увјерења, вредности итд., да измени чак и своје карактерне особине, те да „прихвати“ оне ставове и особине које пропагандист жели“ (***) ; по-

(*) Упореди са ставовима В. Димитријевића и Р. Стојановића, наведено дело, стр. 27. и М. Звонаревића: „Социјална психологија“, Школска књига, Загреб, 1967., стр. 711. и даље.

(**) Е. Фром: *Бекство од слободе*, Нолит, Београд, 1969., стр. 220.

(***) Упореди са ставовима М. Звонаревића, наведено дело, стр. 703—706 и 711—712.

(**) М. Звонаревић, наведено дело, стр. 725.

(**) Исто, стр. 719.

(***) Исто, стр. 720.

нављање пропагандне поруке; субверзивне пропагандне технике итд. Овај списак пропагандних техника није коначан, баш као што се не може направити ни коначни списак конкретних пропагандних циљева у међународним односима.

У пропагандом деловању посебно се користи чињеница да савремени човек није ни физички у стању да непосредно провери информације које свакодневно прикупља и обрађује хиљаде новинара и других стручњака у целом свету, а које се односе и на догађаје удаљене од њега и више десетина хиљада километара. Уз помоћ пропагандних садржаја који су снабдевени посебним елементима којима се обезбеђује изузетно висок степен уверљивости поруке, пропагандни објект се спречава да дође до истините и комплексне слике о одређеном догађају не само објективно (да непосредно провери истинитост садржаја поруке), него и субјективно (да посумња у истинитост садржаја поруке). У овом случају, дакле, не делује се на ирационалну и подсвесну сферу личности човека, него управо на рационалну и разумску, али се ту проналазе „душљине“ и „празнине“ у његовом образовању и информисаности, које се користе да би се извршио снажан утицај на његову психу, а тиме и на његово понашање. При томе, пошто „читава будућа делатност пропагандиста бива угрожена уколико једном буде ухваћен у лажи, пропагатори лажи највише воле оне тврдње чија се истинитост тешко може проверити, користећи се при том познатом околношћу да је теже доказати негативне од позитивних чињеница. Када савремена реакционарна пропаганда тврди да постоји „комунистичка завера“ за освајање света и да су сви интелектуалци некомунисти који показују леве симпатије или бар сумњају у наведену тврдњу, у ствари, плаћеници Москве, Пекинга или локалне комунистичке партије (чији су тајни чланови), онда их је тешко ухватити у лажи јер је тешко доказивати да се тајни састанци комунистичких лидера нису одржали (то што се не могу пружити докази да су стварно одржани према пропагандисти управо доказује „перфидност“ комуниста и њихову спремност да чувају тајну!).*)

Савремена психологија дошла је до чињенично чврсто утврђеног става да „реакција на неку (пропаганду) поруку — без обзира да ли је она истинита или лажна — не зависи само од њезина садржаја, тј. од мање или веће пропагандне супротности онога тко ју је саставио, него и од опће психосоцијалне ситуације прималаца, а прије свега, од њихових већ постојећих ставова, уверења, система вреднота итд.“ (**). Зато се пропагандна порука у што већој мери прилагођава у оном делу свог садржаја који је намењен објекту пропагандног деловања (али не и у оном њеном делу који обухвата мотиве и циљеве пропагандисте који је упућује) ставовима, уверењима и вредностима објекта, као и укупној социјалној клими у социјалној групи којој објект припада. Тако је запажено да се исте организације непријатељске политичке емиграције обраћају оним грађанима Југославије који не показују склоност за прихватањем

(*) В. Димитријевић: „Међународна пропаганда“, Радио Сарајево — трећи програм, Радио Сарајево, Сарајево, бр. 16/1977., стр. 112.

(**) М. Звонаревић, наведено дело, стр. 713—714.

циљева ових организација са паролама о „потреби усавршавања система самоуправљања“, „неопходности стварања демократске организоване опозиције комуниста у циљу успостављања друштвене равнотеже“ и сличним, док се својим провереним савезницима и истомишљеницима обраћају отворено, износећи своје антисоцијалистичке и националистичке циљеве у њиховом правом светлу.

При томе, покушава се деловати и на тај начин да се уверења, ставови и вредности објекта постепено мењају и прилагођавају, односно подређују жељама и потребама пропагандисте. Ово се покушава постићи путем такозване индоктринарне пропаганде, као методу којим се врши замена већ постојећих идејних опредељења код објекта пропагандног деловања неким другим идејним опредељењима. За индокринарну пропаганду карактеристично је да објект не осећа у пуној мери њену агресивност и то зато што се ова делатност врши у таквим облицима и на такве начине од којих, најчешће, и сам објект има одређених „користи“, „привилегија“, „погодности“ и сл. Реч је о делатностима као што су бесплатни или симболично плаћени курсеви страних језика које организују државе при својим представништвима у иностранству, стипендирање страних студената, библиотеке и дискотеке које садрже брижљиво одабрана издања и дела, посебне филмске пројекције, предавања, изложбе, организовање студийских и сличних путовања, конгреса, научних скупова, летњих школа, семинара, коктела, пријема, ручкова вечера, као и поједини елементи осталих редовитих информативних и сличних активности државних или недржавних институција, спорта, моде, економске пропаганде итд. (*) Поједини од наведених облика индоктринарне пропаганде могу, рецимо, послужити за стварање одређених националних стереотипа, да би се ти исти стереотипи, затим, користили, на пример, за изазивање националних раздора и сукоба унутар једног субјекта међународних односа или између више субјеката ових односа. На тај начин, деловањем у првом реду на подсвесне и ирационалне сфере људске личности, као и на оне сфере човекове свести и разума које представљају „тамне мрље“ у његовом образовању и информисаности, пропагандист је у стању да објект не само наведе или убеди да се понаша на одређени начин, него да га доведе у такву ситуацију да објект субјективно нема другог излаза до да се понаша онако како то пропагандист жели, а да, при том, и није свестан таквог свог положаја, што се, како се чини, може оквалификовати као принуда схваћена у ширем смислу те речи.

2. *Промене услова за вођење рата у савременој међународној заједници*

Развој производних снага у оквирима међународне заједнице резултирао је савременом техничком и технолошком револуцијом, чији један део представља и појава атомског и другог оружја за масовно уништавање. Појава оваквих оружја је, пак, у контексту постојећих међу-

(*) Види детаљније о неким од наведених облика индоктринарне пропаганде уперене против Југославије М. Ореч и В. Мићовић: „Југославија и инострана пропаганда“, Танјуг, Београд, 1971., стр. 61—84.

народних односа, проузроковала промену стратегијских и других услова за вођење рата, односно рабање и све већу примену стратегије посредног наступања. Наиме, чини се да је вођење рата оружјем за масовно уништавање у многоме изгубило и своје формално логично оправдање од када су две супер силе постале способне да овим оружјем бар једампут истовремено униште једна другу, односно од када оне могу с релативно великом вероватноћом рачунати да би у првом удару евентуалног атомског рата између њих нападној страни остало неуништено довољно оружја да би се њиме бар једампут могла уништити она друга страна. Дакле, с једне стране, у условима могуће употребе оружја за масовно уништавање, као и формалне и неформалне подељености света на „интересне сфере“, „свере утицаја“ и сл. супер сила, ратовање у коме се користе сви расположиви потенцијали зараћених страна изгубило је чак и свој логички смисао и сврху, јер би она сила која би у таквом рату победила исто што и она која би изгубила — све. С друге стране, атомске и друго слично оружје не представља само средство за физичко уништавање противника, него и елемент садржине пропагандних порука у савременим међународним односима: као претња за противника који такво оружје нема да може бити уништено ако се не повинује вољи субјекта међународних односа који то оружје има; а у односу на другу силу која исто тако поседује оружје за масовно уништавање као претња да ће, у најгорем случају, обе заједно и истовремено бити уништене. При томе, рачуна се у првом реду на чињеницу да човек страх од такве апстрактне опасности теже подноси него стварну конкретну опасност од смрти. Чак и када би се могло претпоставити да је могуће вођење још једног светског рата и без употребе оружја за масовно уништавање од стране земаља које таква оружја поседују, његовим потенцијалом зачетницима јасно је да ни такви светски ратови нису у савременим условима погодни за остварење глобалних империјалистичких и хегемонистичких циљева. Тако последња два светска рата (а нарочито други) нису њиховим протагонистима донела ништа добро: њима је само убрзана појава социјализма, односно његово прерастање у светски процес, а убрзано је и одвијање процеса ослобађања бројних земаља од колонијалне доминације и настанак претера неврстаних. (*)

Истовремено, савремена међународна пропаганда коју карактерише високи степен ефикасности у постизању планираних циљева (који се може, као што је показано, окарактерисати и као принудност у ширем смислу значења те речи (чини се погодним средством за постизање и оних циљева у међународним односима, чији се заједнички именитељ може квалификовати као доминација, без ризика самоуништења у једном рату који би се водио атомским и сличним оружјем или ризика омогућавања даљег убрзавања тока историје у светским размерама насупрот интересима држава које воде хегемонистичку, односно империјалистичку политику. Недавно је цело човечанство било сведок рабања једног новог оружја за масовно унитвање, које има ту „предност“ да

(*) Види у том смислу за други светски рат Е. Кардељ: „Историјски корени неврставања“, Издавачки центар „Комунист“, Београд, 1975., стр. 9—18.

уништава „само“ људе, а не и предмете мртве природе. Податак о настанку неутронске бомбе, који би не тако давно био чуван као најстроже поверљив, објављен је с великим публицитетом из више разлога. Реч је, прво, о тежњи за повећањем престижа САД и, друго, о подстицају даље трке у наоружавању. Јасно је СССР ће овај изазов морати да прихвати ако жели да задржи материјалну и моралну равнотежу у односима са САД, а то ће „платити“ умањеном способношћу да врши свој политички и економски утицај у свету. Наравно, затим се на Западу врше пропагандна поребења постојећег животног стандарда грађана двају супер сила и извлачи закључак о социјализму као „друштву сиромаштва“, и зато „демагошкој пароли нове класе“ итд.

И конвенционални војни поступци и средства у савременој међународној пропагандној делатности користе се у функцији постизања пропагандних циљева. Тако, на пример, маневри којима се иначе одржава стално висок ниво борбене готовости такозваних првих високо мобилних ешалона модерних армија могу се користити и као облик вршења психолошког притиска на одређену земљу, на тај начин што се одржавају у политички осетљивом тренутку или тако што се не зна да ли је у конкретном случају реч о правим маневрима, непосредним припремама за напад или вршењу притиска итд.; учестали гранични инциденти, односно појединачни акти насиља могу се користити како би се становништву одређене земље улила несигурност и стрепња од рата који може избити сваког часа; вршење диверзија или саботажа — чији је пропагандни ефект увећан уколико се ради о актима субверзије — има такође за циљ да створи страх, панику и хаос у земљи у којој се врше, а тиме и неповерење њеног становништва у руководство земље јер „није способно да одржи ред и мер у земљи“ и сл. Са сличним циљевима такође се могу ефикасно употребити и економска средства и поступци, као што су економска изолација („царински рат“), дискриминаторски однос према роби која потиче из одређене земље, забрана извоза или увоза у одређену земљу, дампиншке цене и слична средства и поступци који у земљи против које се предузимају треба да изазову велики скок цена, незапосленост, немаштину, глад, а тиме и незадовољство народа, па и нереди, „спонтано“ изведене државне ударе итд. На врло илустративни материјал наилази се у периоду најјачег агресивног притиска земаља чланица Инфорбиреоа на Југославију почев од 1948. године, као и у периоду који је претходио свргавању председника С. Аљендеа и парламентарне демократије уопште у Чилеу, с тим што су у првом случају коришћена војна, политичка и економска средства, док су у другом случају из иностранства коришћена, како се чини, углавном економска и политичка средства.

У овом контексту треба нагласити и значај идеолошких разлика, супротности и противречности које постоје у савременом свету, а које посебно говоре у прилог тези о могућности врло ефикасне употребе пропаганде у међународним односима. Идеологија чини свакодневну садржину пропагандних порука, мада то на први поглед није јасно уочљиво. Наиме, пропагандисти по правилу не користе идеолошке ставове и постулате у њиховом „чистом“ виду, него их „разбијају“ у низове ем-

пиријских животних чињеница, рачунајући при том на могућност да оне за човека с неизграђеном класном свешћу имају већу специфичну тежину од начела и објективних законитости друштвеног развоја и прогреса. Као илустрација може послужити пропагандна кампања која се води са Запада око заштите људских права и слобода. Устајући у заштиту појединих „дисидената“, починилаца политичких кривичних дела, политичких и идеолошких отпадака социјалистичких друштава и стављајући их на пиједестал „мученика“, „бораца за прогрес и слободу“, „жртава тоталитарних комунистичких режима“ и сл., поједини западни политичари желе у ствари да афирмишу принципе и начела буржоаске парламентарне демократије и система капиталистичких друштвених односа уопште и наметну их пропагандним путем социјалистичким земаљама. Они при том заборављају чињеницу да су „револуције увек биле оптуживане за неслободу, иако су оне и настајале управо због тога да би укинуле неслободу. А контрареволуције су се увек хвалиле „слободарством“, иако оне само насиљем могу да се наметну и да се одрже. И француски и други европски контрареволуционари су у борби за своје назадне циљеве пребацивали француској револуцији терор и одсуство слободе. А управо је та револуција — заједно са другим буржоаско-демократским револуцијама у Европи и Америци — створила услове, па чак и облике оној демократији којом се данас поносе грађански политичари западне Европе.“ (*)

3. Психолошко-пропагандна агресија

За стратегију посредног наступања коју карактерише примена принуде у ширем смислу, оправдано се истиче да је то „можда сада једина стратегија која се може користити откада опасност од атомског оружја паралише директну стратегију.“ (**) Пропаганда која се користи као један од поступака за постизање циљева који стоје пред овим обликом савремене војне стратегије развила се на приказани начин у својеврсно средство да се њоме — самостално или у садејству са осталим поступцима за вођење специјалног рата — може извршити агресија у међународним односима. (***) Елемент посредности у овој агресији присутан је утолико што се пропагандом принудом не делује непосредно на доносиоце спољнополитичких или унутрашњеполитичких одлука, него се, по правилу, делује путем пропагандних порука на одређене групе или слојеве унутар друштвене структуре субјекта међународних односа против кога се врши пропаганда агресија како би се они принудили на одређено понашање којим би утицали на доносиоце најважнијих одлука у друштву. Дакле, први задатак пропагандисте је да одреди социјалну групу (па чак и појединце) која има што веће могућности вршења утицаја на процес и субјекте доношења одређене одлуке, а која је, при

(*) Е. Кардељ: „Правди развоја политичког система социјалистичког самоуправљања“, Издавачки центар „Комунист“, Београд, 1971., стр. 56.

(**) Бофр: „Увод у стратегију“, ВИЗ, Београд, 1968., стр. 46.

(***) „Данас је могуће говорити и о агресији путем пропаганде, на пример, ратно-хулачке пропаганде или пропаганде која има за циљ изазивање нереда у једној земљи.“ — С. Аврамов: „Међународно јавно право“, Савремена администрација, Београд, 1976., стр. 340.

том, подобни објект за вршење пропагандног утицаја. Зато се социјална група на коју се делује путем пропаганде може назвати и *нападни пропагандни објект*, „публика“, „мета“ или слично, а субјект међународних односа према коме је, у крајњој линији, ово пропагандно дејство усмерено *посредни пропагандни објект*. Тако, на пример, израелска пропаганда још увек радо и често користи већ архажну паролу екстремних арапских политичара о „бацању Израела у море“ како би искористила емоционалну везаност Јевреја у САД за „јеврејску земљу“ и на тај начин их присилила да изврше снажан притисак путем „гласачке машине“, дела крупног капитала који је у њиховим рукама и свог лобија на америчку државну администрацију и Конгрес и обезбеде што већу и безусловну војну, финансијску, политичку, дипломатску и другу помоћ Израелу од стране САД. Наравно, треба нагласити и то да разлог за ангажовање САД у сукобу на Блиском истоку не лежи само у ставу јеврејског становништва у САД, али чини се да у појединим ситуацијама управо ставови и понашање Јевреја представљају онај тег који је неопходан да би језичак на политичким теразијама прешао на страну Израела.

Дакле, може се закључити да савремена пропаганда може послужити као једно од средстава којима се може продужити хегемонистичка, империјалистичка и уопште свака политика која има за циљ принудно успостављање односа неједнакости између субјеката међународних односа, односно успостављање доминације. Заправо, постојање великог степена међузависности у односима међу државама у савременом свету и то у оним облицима који још увек поспешују употребу силе, односно принуде чини објективну основу за настајање свих сукоба у међународним односима, па и оних вођених психолошко-пропагандним средствима. (*) Међународна заједница још није изградила ни ефикасан систем колективне безбедности који би деловао против било ког агресора који се у вршењу агресије служи оружаном силом, а већ су се појавили и нови облици агресије међу којима, како се чини, психолошко-пропагандна агресија данас има највећи значај. Ипак, чини се да се поједини пропагандни поступци који су везани за физичку силу могу подвести и под дефиницију агресије коју је Генерална скупштина УН усвојила 1947. године. Реч је о употреби мањих насилних аката, употреби било каквог оружја од стране једне земље против територије друге, блокади, као и упућивању оружаных банди, група, нередовних снага или најамника ради извршења аката оружаног напада итд. Посебно треба указати на то да, према овој дефиницији, Савет безбедности може и поједине акте који нису њоме предвиђени као акти агресије оквалификовати као агресију, па према томе и акте психолошко-пропагандне агресије. Међутим, чини се исто тако да би се у овом случају Савет безбедности нашао пред још већим препрекама за своје ефикасно одлучивање и деловање, него што су оне које се често јављају у случајевима оружане агресије.

Може се закључити да појам пропаганде посматран у овом светлу мења или губи неке своје конститутивне елементе, а да, при том, стиче, наместо ових, неке нове карактеристике. Наиме, већ је уобичајено да се у

(*) Упореди са ставом у наведеном делу В. Димитријевића и Р. Стојановића, стр. 75.

георији под појмом пропаганде подразумева делатност којом се може утицати на човекове ставове, односно којом се он може убедити у истинитост неког става или оправданост неког поступка и на тај начин ширити одређена идеологија, учење, мишљење и сл..(*) Овакво схватање појма пропагандне делатности подразумева, као што се види, да се објекту на који се делује путем пропагандне поруке оставља, иако сужен, изврстан простор за слободно одлучивање и заузимање става о питању на које се та порука односи, док савремена међународна пропагандна делатност у својим најефикаснијим облицима нема ово обележје. Оваква пропаганда, с друге стране, има ту особину да — деловањем у првом реду на човекову подсвест и ирационалност, као и високим степеном убедљивости садржаја пропагандне поруке — може да представља детерминирајући елемент човекове мотивације за одређено понашање (чињење или нечињење) што значи да му не оставља нимало слободног простора за свесно расуђивање у доношењу одлуке о садржини и начину његовог понашања.

На тај начин, човек постаје у неку руку несвесно оруђе у туђим рукама и то, посматрано с друге стране, зато што, принципијелно узев, просечан савремени човек садржи у својој личности посматраној у целини још увек довољно елемената отуђености од друштвених односа и појава да би то спретен пропагандист на приказани начин могао успешно искористити за постизање својих циљева. Реч је колико о човековој отуђености у економском смислу (од његовог рада, производа тог рада итд.) толико и о његовој сазнајној отуђености од света којим је окружен (недовољном или чак и погрешном информисаншћу и образованошћу човека). Зато се и чини да разотуђење човека у оба наведена смисла представља основни услов за његову одбрану од принудног психолошко-пропагандног деловања на његову личност, а тим путем и на његово понашање. Како се истиче, оваква пропаганда „не би имала никаквих изгледа да нема људских слабости, као што су политичка апатија, необавештеност, робовање предрасудама, непросвећеност итд. Отуда су најбоља средства у борби против такве пропаганде широко образовање, обавештавање и политичко уздизање“.(*) Зато се организовано и стручно контрапропагандно деловање против психолошко-пропагандних акција из иностранства чини нужним, посебно у нашем друштву које се налази на геополитичкој, идеолошкој и спољнополитичкој ветрометини, све док процес разотуђења у наведеном смислу не достигне ону тачку у развоју на којој ће сваки појединац бити способан у свакој ситуацији да прозре праве мотиве и циљеве пропагандног субјекта који му је упутио пропагандну поруку. „Не треба се ... заваравати да је за успех пропаганде ... довољно да је њен садржај напредан и да се служи истином. Пропаганда и тада остаје вештина, која се, додуше, не служи описаним триковима али изискује извесна знања јер се и за најнапредније идеје и за истину треба умети борити.“(*)

Златко Исаковић

(*) У том смислу види нпр. дефиниције пропаганде у „Политичкој енциклопедији, Савремена администрација, Београд, 1975., стр. 848; и М. Ореч и В. Мићовић, наведено дело, стр. 7—8.

(*) В. Димитријевић и Р. Стојановић, наведено дело, стр. 275.

ОСТВАРИВАЊЕ И ЗАШТИТА ПРАВА ГРАЂАНСКИХ ЛИЦА НА СЛУЖБИ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ НАРОДНОЈ АРМИЈИ ПО ОСНОВУ СЛУЖБЕ У ЈНА

Грађанска лица на служби у Југословенској народној армији (у даљем тексту: ЈНА) чине једну од категорија сталних кадрова ЈНА (чл. 9. Закона о служби у оружаним снагама).

Лице које је примљено на службу у ЈНА у својству грађанског лица стиче права и преузима обавезе по основу службе даном почетка рада.

Остваривање права и обавеза грађанских лица на служби у ЈНА

Права и обавезе по основу службе у ЈНА грађанска лица остварују у војној јединици, односно установи у којој су на служби.

О остваривању права и обавеза грађанских лица одлучују (решавају), у управном поступку, надлежне старешине које су овлашћене да доносе решења о односима у служби грађанских лица на служби у ЈНА, а под условима одређеним Законом о управним споровима, и Врховни војни суд.⁽¹⁾

У вези са остваривањем права грађанских лица треба напоменути да је одредбама чл. 55. Закона о служби у оружаним снагама, у оквиру посебних дужности војних старешина, поред осталог, прописана и дужност да припадници војне јединице, односно установе којом руководе, обезбеде остваривање права која им по закону припадају. Необезбеђење остваривања права припадницима војне јединице, односно установе, која им по закону припадају, а то значи и грађанским лицима на служби у ЈНА, према чл. 161. ст. 1. тач. 9. истог закона, представља повреду војне дисциплине, што повлачи дисциплинску одговорност војних старешина.

Заштита права грађанских лица на служби у ЈНА

Под заштитом права грађанских лица по основу службе у ЈНА подразумевају се законске могућности које грађанском лицу стоје на располагању у случајевима кад сматра да је решењем првостепеног или другостепеног војног органа, којим је одлучено о његовим правима и обавезама, повређено неко његово право.

Надлежни старешина је дужан да спроведе поступак по захтеву грађанског лица за остваривање права по основу службе у ЈНА, а то значи и по захтеву за заштиту права из радног односа.

Законом о служби у оружаним снагама регулисано је да се на захтев и друге поднеске у поступку за остваривање права по основу

⁽¹⁾ Види чл. 492. Закона о служби у оружаним снагама и чл. 64. Закона о управним споровима.

службе у оружаним снагама примењује савезни закон којим се уређује општи управни поступак. (2)

Према чл. 10. Закона о општем управном поступку, једно од основних начела управног поступка, поред осталих, јесте и двостепеност тог поступка. То значи да се и у управном поступку у оквиру војне јединице, односно установе обезбеђује двостепеност у расправљању и одлучивању о захтеву (и другом поднеску) грађанског лица. Према томе, овај поступак одговара поступку који се у основној организацији удруженог рада спроводи по захтеву радника за заштиту његових права пред самоуправним органима (чл. 220. Закона о удруженом раду).

Првостепени војни орган је дужан да донесе решење и достави га грађанском лицу најкасније у року од 30 дана од дана предаје уредног поднеска. (3) И по Закону о удруженом раду (чл. 222), надлежни орган у основној организацији дужан је да по захтеву радника донесе одлуку у року од 30 дана од дана подношења захтева.

Жалбу против решења првостепеног војног органа донетог по захтеву грађанског лица за остваривање или заштиту права из радног односа, грађанско лице може поднети у року од 15 дана од дана уручења тог решења. Међутим, захтев за заштиту права радника може поднети у року од 30 дана од дана кад му је уручена одлука којом је повређено његово право (чл. 221. Закона о удруженом раду).

Законом о служби у оружаним снагама (чл. 437) посебно је уређена заштита права учесника пријављених по огласу, односно конкурс за пријем на службу у ЈНА у својству грађанског лица. Према овим законским одредбама, кандидат за попуну радног места који сматра да је повређен прописани поступак, а повреда је могла битно утицати на одлуку о избору кандидата, или да примљени кандидат не испуњава предвиђене (објављене) услове, може поднети жалбу у року од 8 дана од дана достављања обавештења о извршеном избору кандидата. Ако надлежни старешина, поводом жалбе, установи да је повређен прописани поступак за попуну радног места, а повреда тог поступка је могла битно да утиче на одлуку о избору кандидата, поништиће поступак и одлуку о избору кандидата, а ако установи да изабрани кандидат не испуњава утврђене услове, поништиће само одлуку о његовом избору. Одлуку по жалби кандидата надлежни старешина је дужан да донесе у року од 30 дана од дана истека рока за подношење жалбе.

Судска заштита права грађанских лица

Законом о служби у оружаним снагама предвиђено је да грађанско лице, ако сматра да му је коначним актом којим је одлучено о ње-

(2) Види чл. 60. Закона о служби у оружаним снагама.

(3) Према чл. 218. Закона о општем управном поступку, рок за доношење решења може износити два месеца само ако природа ствари о којој се решава захтева спровођење посебног испитног поступка. Међутим, утврђивање права и обавеза грађанских лица поводом службе у ЈНА, с обзиром на то да су они Законом о служби у оружаним снагама детаљно регулисана, незахтева спровођење посебног испитног поступка, већ се они могу ценити на основу евиденције и других података који се о грађанском лицу воде у јединици, односно установи у којој је на служби.

говим правима и дужностима из односа у служби повређено право, може, ради остваривања тог права, покренути управни спор пред Врховним војним судом у року од 30 дана од дана уручења коначног акта.⁽⁴⁾ Право на покретање управног спора против одлуке надлежног старешине до-несене по жалби, има и кандидат за попуну радног места.

Према томе, право грађанског лица на покретање управног спора Закон о служби у оружаним снагама условљава постојањем коначног управног акта којим је одлучено о његовом праву или обавези из радног односа. То значи да судској заштити права из радног односа грађанских лица на служби у ЈНА мора да претходи покретање и спровођење поступка у оквиру војне јединице, односно установе.

Условљавање покретања управног спора постојањем коначног управног акта у складу је са условом одређеним Законом у удруженом раду за заштиту права радника пред судом удруженог рада. Наиме, према чл. 224. ст. 2. овог закона, заштиту права пред судом удруженог рада не може тражити радник који претходно није тражио заштиту пред надлежним органима у основној организацији, осим ако остварује новчано потраживање.

С обзиром на то да грађанско лице на служби у ЈНА заштиту права из радног односа може тражити путем управног спора код Врховног војног суда, а радник заштиту својих права пред судом удруженог рада, може се поставити питање да ли се грађанском лицу путем управног спора обезбеђује потпуна и ефикасна заштита његових права, односно да ли се пред судом удруженог рада раднику пружа шири заштита његових права од оне која се грађанском лицу обезбеђује у управном спору.

Законом о управним споровима (чл. 1) управни спор је предвиђен као спор о законитости управног акта, а само у изузетно и тачно одређеним случајевима и допуштен спор пуне јурисдикције. У складу са оваквим опредељењем Закона о управним споровима, Врховни војни суд и у случају кад је управни спор покренут против акта другостепеног војног органа којим је одлучено о праву или обавези грађанског лица из радног односа, по правилу, цени само законитост тог акта.

Сагласно Уставу СФРЈ (чл. 226), као један од видова подршћивања класичне судске функције, судови удруженог рада обезбеђују остваривање уставности и законитости у разрешавању бројних спорних односа који се заснивају на удруженом раду, средствима у друштвеној својини и самоуправном положају радних људи. Они одлучују на основу Устава, закона и самоуправних општих аката. То значи да суд удруженог рада и у поступку по захтеву радника за заштиту његових права, по правилу, испитује законитост одлуке надлежног органа у основној организацији о правима и обавезама радника из удруженог рада, а не и њену целисходност. На пример, ако је радник распоређен на одређено

(4) Види чл. 494. Закона о служби у оружаним снагама.

радно место за које испуњава прописане услове, суд удруженог рада не може испитивати околност да ли је тај радник могао бити распоређен на друго одговарајуће радно место које је у систему личног дохотка више вредновано, јер то није ствар законитости, већ целисходности одлуке, а то спада у сферу самоуправних права радника основне организације.

Правоснажну пресуду (одлуку) Врховног војног суда донету у поступку за заштиту права из радног односа грађанских лица, уколико Суд утврди да решење другостепеног војног органа није у сагласности са законом и исто поништи, извршава другостепени војни орган чије је решење поништено. Наиме, у случају поништења решења другостепеног органа, сагласно Закону о општем управном поступку (чл. 63), предмет се враћа у стање у коме се налазио пре него што је поништено решење било донето. На место поништеног решења надлежни другостепени војни орган дужан је да донесе ново решење без одлагања, а најкасније у року од 30 дана од достављања пресуде. При доношењу решења надлежни војни орган је везан правним схватањем Врховног војног суда, као и примедбом Суда у погледу поступка.

Законом о удруженом раду⁽⁶⁾ предвиђено је да правоснажну судску одлуку донесену у поступку за заштиту права радника извршава пословодни орган или овлашћени радник у основној организацији у року од 15 дана од дана достављања судске одлуке, ако у судској одлуци није одређен други рок.

Улога синдиката грађанских лица на служби у ЈНА у заштити права из радног односа грађанских лица

Законом о служби у оружаним снагама (чл. 485) предвиђено је да синдикална организација грађанских лица има право да у кадровски савет војне јединице, односно установе одреди свог представника кад савет разматра питања која се односе на грађанска лица на служби у ЈНА. И кад надлежни старешина одлучује о обиму права грађанских лица, синдикална организација има право да предложи једног члана у комисију која се образује за давање мишљења пре доношења решења.

Синдикалној организацији грађанских лица је, Законом о служби у оружаним снагама (чл. 486), дато право да грађанско лице, на његов захтев или уз његов пристанак, заступа у остваривању његових права из радног односа. Поред тога, и у решавању осталих питања која се односе на грађанска лица користи се иницијатива синдиката.

Према томе, кад је реч о улози синдиката грађанских лица на служби у ЈНА у заштити права из радног односа грађанских лица, можемо рећи да су Законом о служби у оружаним снагама синдикалној ор-

ганизацији дате исте могућности у заступању грађанског лица које Закон о удруженом раду пружа синдикату у заштити права радника у основној организацији удруженог рада. ⁽⁸⁾

мр Никола Биуковић

⁽⁸⁾ Види чл. 223. Закона о удруженом раду.